

Гупан Н. М.

Україна, Інститут педагогіки Національної академії педагогічних наук

України

ФОРМУВАННЯ В УЧНІВ 7-Х КЛАСІВ НАВИЧОК СИСТЕМНОГО МИСЛЕННЯ ЗАСОБАМИ ПІДРУЧНИКА З ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

Формування в учнів системного мислення є одним з обов'язкових результатів навчання за вимогами громадянської й історичної освітньої галузі Державного стандарту базової середньої освіти. [1, с. 372] Системне мислення – розуміють як підхід до аналізу проблем та ситуацій, який дозволяє розглядати їх у контексті системи, в якій вони виникають і розробляти більш ефективні стратегії для її вирішення. Замість того, щоб розглядати окремі частини як самостійні елементи, системне мислення дозволяє розуміти взаємозв'язки між ними і вплив, який вони мають один на одного. Розвиток системного мислення у навчанні історії дає учням змогу розуміти взаємозв'язки між подіями, процесами та людьми у різні історичні періоди. Замість того, щоб просто запам'ятовувати факти і дати, системне мислення дозволяє школярам аналізувати історичні події як частину більшої системи - соціального, політичного, економічного життя суспільства.

Учні можуть досліджувати взаємозв'язки між різними аспектами історії, вивчати причини та наслідки подій, а також розуміти вплив різних факторів на розвиток суспільства, аналізувати систему влади, економічні взаємини, культурні та релігійні та ін. впливи, що обумовлювали події минулого. Такий підхід допомагає їм розуміти історію як складну систему, в якій кожна деталь має своє місце і впливає на загальний контекст, а також розвивати критичне мислення та аналітичні навички.

Системне мислення учня як наскрізне вміння, що складає основу його компетентностей, на думку методистів, передбачає його здатність аналізувати,

пояснювати ретроспективні факти, формулювати теоретичні поняття й положення, виявляти зв'язки між подіями, явищами, процесами. А для цього треба, щоб школяр умів визначати і застосовувати поняття як інструмент пізнання нового, зіставляти і порівнювати явища й процеси, виявляючи спільне, відмінне та аналогічне; визначати причини, сутність, наслідки та значення історичних явищ і подій, суттєві зв'язки і тенденції історичного розвитку; формулювати на основі фактів висновки та обґрунтовувати їх, конструювати доведення й міркування використовуючи зокрема індуктивний і дедуктивний способи; аналізувати, синтезувати й узагальнювати значний обсяг інформації у певній системі (в усній, письмовій, наочній формі); проводити дослідження, проєктуючи власну діяльність [2:97].

Аналіз обов'язкових результатів навчання учнів за Державним стандартом базової середньої освіти предметів громадянської та історичної освітньої галузі, зокрема історії України у 7-9 класах, дозволяє стверджувати, що перед вчителями історії у 7-му класі стоять такі завдання:

1) розвивати в учнів розуміння взаємозв'язків – того, як різні історичні події, явища та процеси пов'язані між собою які існують причинно-наслідкові зв'язки між подіями і явищами;

2) формувати уявлення учнів про історію як єдине ціле, а не калейдоскоп подій і явищ, розуміння того, як різні аспекти історії (культура, політика, економіка тощо) взаємодіють і впливають один на одного, вміння бачити ширший контекст, в якому відбуваються історичні події

3) сприяти усвідомленню учнями того, що суспільство й суспільне життя постійно змінюються і розвиваються, що зміни в одній частині системи впливають на інші її частини і на цій основі прогнозувати можливого розвитку історичних подій та процесів.

Ці концептуальні положення склали основу формування одного із складників нового підручника з історії України для 7-го класу НУШ – системи

текстових і метатекстових компонентів (ілюстрацій, карт, відповідних завдань, запитань, документів), спрямованих на розвиток системного мислення учнів.

Проілюструємо вищесказане кількома конкретними прикладами з цього підручника.

Наприклад у тексті вступного параграфа «Середньовіччя як період розвитку України» вводиться поняття «середньовіччя» як частини загального історичного процесу: «Середньовіччям називають тривалий період всесвітньої, зокрема європейської історії, що розпочинається в V ст. із занепаду Західної Римської імперії до епохи Великих географічних відкриттів наприкінці XV – на початку XVI ст.». Далі визначається важливість цього періоду в історії Європи, оскільки тоді відбулося народження й становлення багатьох європейських держав та народів і визначалося місце історії України як частини цих процесів:

«Історія України є невід’ємним складником історії людства, насамперед історії Європи. Вона вивчає розвиток суспільства на українських землях, визначає його основні ознаки й особливості, досліджує історію українського народу, його державності ...» [3:5-6] Далі увага учнів акцентується на тому, що періодизація історії України збігається з періодизацією історії людства. А її середньовічна історія розповідає про події, які відбувалися в період від Великого розселення слов’ян і до кінця XV ст. Для систематизації хронологічних уявлень учнів їм пропонується опрацювання таблиці етапів середньовічної історії України в контексті європейського Середньовіччя [3:6].

Одночасно за допомогою підручника учні опановують систему понять з урахуванням того, що поняття є усвідомленим, систематизованим знанням, про зв’язки, відношення, суттєві ознаки історичних явищ і процесів. Володіння понятійним апаратом сприяє розумінню учнями навчального матеріалу, розширює можливості його використання для розв’язання нових завдань. Кожне нове поняття, що вводиться авторами підручника, чітко визначається, розкриваються його сутність та ознаки, висвітлюються його зв’язки з наступними

поняттями й тими, що вже відомі школярам раніше. Наприклад, у згаданій вище таблиці семикласники, спираючись на свої знання про Середньовіччя, працюють вже з новими поняттями: «раннє Середньовіччя», «розвинене, або класичне Середньовіччя», «пізнє Середньовіччя» [3:6]. Учні з'ясовують, що відбувалося в хронологічних межах означених етапів на території племінних князівств і союзів східних слов'ян, Русі-України, Волинсько-Галицької держави та українських землях у складі інших держав. Завдання, що пропонує підручник у цьому параграфі, спрямовані на оперування учнями новими для них поняттями.

Пропоновані учням завдання підручника є багатофункціональними з точки зору їх дидактичного потенціалу і важливими для розвитку у них різних аспектів системного мислення (таблиця 1).

Таблиця 1

Приклади завдань підручника для розвитку системного мислення учнів

Дидактична мета – аспект системного мислення	Приклади завдань з підручника
Розуміння взаємозв'язків між історичними подіями, явищами та процесами, насамперед причинно- наслідкових	Якими були передумови для створення держави у східних слов'ян у VIII–IX ст.? Чи зміцнилася Київська держава за часів Аскольда? Чому? Чому християнство не поширилося на Русі за часів Аскольда? Чому деревляни наважилися вбити Ігоря? Які зміни у збиранні данини запровадила Ольга? Чому княгині Ользі не вдалося поширити християнство?
Формування цілісного бачення історії, контексту, в якому відбуваються конкретні події	Обговоріть, які завдання, на вашу думку, постали у внутрішній політиці Володимира у зв'язку з розширенням кордонів Як була пов'язана внутрішня і зовнішня політика Романа Мстиславича?

	Як інкорпорація українських земель до складу інших держав вплинула на розвиток культури?
Усвідомлення змін, їх напрямів та прогнозування на цій основі можливого розвитку історичних подій та процесів	<p>Що спричинило спільне правління Ярославичів та якими були його наслідки?</p> <p>Яка роль Києва в житті сучасної України? Яким було його значення, на вашу думку, у формуванні середньовічної держави на теренах України?</p> <p>Опишіть зовнішність княгині Ольги. Як ви гадаєте, чому на сучасних іконах зображують правительку Київської держави X ст.? Якою могла бути політика Ольги? Порівняйте ваші міркування з інформацією параграфа.</p> <p>На основі документа поясніть, у чому полягає суть змін, які Святослав проводив у державі.</p> <p>Про які зміни в давньоруському суспільстві в порівнянні з родоплемінними відносинами слов'ян свідчать наведені статті? Чому постала необхідність прийняття такого збірника законів? Обґрунтуйте свою думку, спираючись на статті «Руської правди».</p>

Підсумовуючи викладене, зазначимо, що для забезпечення формування системного мислення учнів у навчанні історії необхідним є ясне розуміння вчителями сутності, складників цього особистісного утворення і готовність для запровадження відповідної методики. Запорукою успіху педагогічного впливу у цьому випадку є послідовність, наступність у системність у здійсненні цієї роботи на уроках. Забезпечити це має зокрема і підручник, що обумовлює важливість подальших досліджень оптимального функціоналу сучасної навчальної книги.

Використані джерела:

1. Державний стандарт базової середньої освіти (2020). Постанова КМУ № 898 від 30.09.2020 року. URL: https://osvita.ua/legislation/Ser_osv/76886 (дата звернення: 15.04. 2023)
2. Пометун О. І., Гупан Н.М., Власов В. С. Компетентнісно орієнтована

методика навчання історії в основній школі: методичний посібник. – К.: ТОВ «КОНВІ ПРІНТ», 2018. – 208 с.

3. Пометун О., Дудар О. В., Гупан Н.М. Історія України. Підручник для 7 класу закладів заг. сер. освіти. – К.: Видавничий дім «Освіта», 2023. – 208 с.